

Mennesket og forskeren

En introduktion af Ida Nicolaisen

Han står tilfældigvis ved Rådhuspladsen den 21. marts 1945 og hører de britiske Mosquito fly drøne lavt ind over byens tage. Han ser dem komme, ser dem bombe Shellhuset, Gestapos forhadte hovedkvarter. Han ved endnu ikke, at flyene i de selv samme minutter knuser hans barnsdrøm om at studere polarfolk. Han hører folk sige, at der bliver smidt bomber på Frederiksberg Allé, cykler afsted med hjertet i halsen, ser at den franske skole er en rygende ruinhob. Det samme er ejendommen på Maglekildevej, hvor han bor.

Mere end 100 mennesker omkommer denne dag, heraf 86 børn, ligeså mange bliver sårede. Han selv er heldig, mere end heldig. Han er næsten altid hjemme om formiddagen. Han er B-menneske; han studerer om natten, hvis han ikke går vagt eller transporterer våben for modstandsbevægelsen i områder, hvor der planlægges sabotage. Der går nogle dage, før han får adgang til sit værelse. Han finder kun det skår af et kinesisk askebæger, som nu ligger her foran mig. Alt andet er udraderet: geværrerne, som han var bange for at tyskerne ville finde, men ikke mindst alle hans bøger og et utal af artikler og avisudklip, som han siden barnsben møjsommeligt havde skaffet sig om livet i Arktis, alt det stof, som har næret hans drømme og planer om at rejse ud og studere polarfolk.

For det var det, der var hans mål. Han ville være forsker. Han ville leve blandt inuitterne, forsøge at forstå, hvordan mennesker klarer sig under klodens barskeste vilkår, hvordan de overlever i et isdækket øde, og hvordan dette spiller sammen med deres kultur. Han ville afsted ligesom Knud Rasmussen, som han ofte får at vide, at han ligner af ydre. Men da han stod uden andet end det tøj, han havde på, og så den rygende ruinhob,

hob, splintredes drømmen om at rejse til polarområdet. Han kunne ikke forklare hvorfor, blot erkende, at den var forsvundet, forklarede han mig siden. Men forsker det ville han fortsat være.

Johannes Nicolaisen (1921-1980) var 24 år på dette tidspunkt. Han var indskrevet som studerende på Københavns Universitet. Han havde taget filosofikum og læste naturfag med vægt på kulturgeografi. Han blev kaldt Nic af sine medstuderende, og det hængte ved livet igennem; han brugte det selv. Nic var utålmodig på dette tidspunkt. Han følte sig spærret inde, ikke blot af krigen ligesom andre danskere, men fordi han ikke kunne komme i gang med feltstudier i andre kulturer. Han kunne jo ikke vide, at han på rekordtid skulle blive den første magister i antropologi, og, med en vægtig videnskabelig produktion i ryggen, fagets første professor i 1964, eller at han kom til at stå for oprettelsen af Institut for Antropologi ved Københavns Universitet. Han kunne heller ikke vide, at han havde viljen til at gennemføre hele fjorten ekspeditioner til nomade- og jægerfolk i Afrika og Asien, alle til mennesker, som frister tilværelsen i ekstremt krævende naturmiljøer, ligesom de polarfolk, han først drømte sig til. Den første af disse rejser, var den 800 kilometer lange skifærd til samiske nomader i Nordskandinavien i vinteren 1945-46, som er beskrevet i denne bog. Det var en færd, som skulle blive skelsættende for hans liv, en rejse hvor han gjorde sig klart, hvordan han ville gribe antropologien an, og hvad han mente, der skulle til for at blive en dygtig antropolog.

Nic syntes, at han allerede havde været længe undervejs på dette tidspunkt, fortalte han mig senere. Det havde været en besværlig og ensom vandring, før han kunne påbegynde sin videnskabelige uddannelse. Nic havde rod i fynske bondeslægter, for hvem den akademiske verden var ukendt på det tidspunkt. Han voksede op i beskedne kår. Forældrene havde haft en gård, ligesom deres søskende – ti på hver side – men den var solgt, og han boede i et lille hus i Tommerup med sine forældre, en bror og en søster, som aldrig giftede sig. Han startede skolegangen i 'den stråtækte' i bogstavelig forstand. Der var undervisning hver anden dag, i de mellemliggende fiskede han i moserne eller strejfede rundt

i skovene og observerede dyrelivet. Han kunne som lille dreng sidde fra dagry til solnedgang for at tælle, hvor mange gange et mejsepar fløj med mad til deres unger i den kasse, han havde tømret sammen. Jeg har glemt tallet, men det var flere hundrede. Det var her, hans faglige interesse for naturen fandt næring, og kombineret med en tidlig fascination af polarområdet opstod et brændende ønske om selv at udforske klodens øde egne og de mennesker, som overlever her ved snilde og ufattelig udholdenhed.

For det stod tidligt klart for Nic, at han ville noget andet med sit liv end hans slægtninge. Han ville ud, bryde med den fynske livsform, han var rundet af, og som den eneste af vitterlig 50 fætre og kusiner lykkedes det ham da også at få studentereksamen i 1941. Straks efter blev han imidlertid indlagt på Nyborg Sygehus, hvor han lå delvist lammet i fem måneder, ikke med børnelammelse, men formentlig med polyradiculitis, også kaldet Guillan-Barett's sygdom. Følgerne kunne spores i hans gang, hvis man vidste det. Nic talte aldrig om denne tid, bortset fra med blink i øjet at bemærke, at det værste var, at oversygeplejersken tog hans bukser fra ham, så han ikke kunne gå ud og ryge. Så det var først hen på efteråret 1941, at han kunne drage til Kongens by for at læse geografi og uddanne sig til forsker; det han så brændende ønskede sig.

Kort om samerne og deres historie

Det var under krigen, at Nic satte sig for at leve flere måneder blandt samerne¹ eller såmi, som de ca. 80.000 samer selv kalder sig. Samerne definerer sig selv som et oprindeligt folk, og er anerkendt af FN som sådant. De har et eget sprog med mange dialekter, som stadig tales af ca. en tredjedel af samerne, og oprindeligt en egen shamanistisk religion med tro på himmel- og naturguder. Samerne har fra ældgammel tid fristet tilværelsen på forskellig vis i det nordlige Norge, Sverige og tidligere i det meste af Finland. Nogle samer bor endvidere på Kolahalvøen i Rusland, så deres land, Sapmi omfatter et vældigt område. Gennem århundreder havde samerne dette nogenlunde for sig selv, bortset fra på kyst-

strækningerne, men efterhånden blev de gradvis trængt nordpå først i Finland og fra 1700-tallet i det nordlige Sverige, hvor de mere frugtbare egne blev overtaget af finsk- og svensktalende nybyggere. I tidligere tid ernærede alle samer sig primært ved en blanding af fiskeri og jagt, bl.a. på vildrener. De havde også nogle få tamrener, men i 1600-tallet slog nogle samer sig på avl af tamrener. I det nordlige Norge og Sverige tilpassede de deres tilværelse til renernes sæsonvandringer og flyttede om sommeren med renerne op i det norske højfjeld og om vinteren ned i de svenske skove, hvor renerne lettere finder føde i den løse sne under træerne. Det er disse vandrende samer, vi ofte forbinder med samekulturen, og det var de aller nordligste af disse grupper, de såkaldte Kōnkāmā og Lainiovouma, Nic valgte at studere.

Samerne har haft en svær skæbne. Siden middelalderen har de været underlagt og beskattet af henholdsvis den danske/norske, svenske, russiske, og siden 1917, også af den finske stat, i perioder af flere stater på én gang. Fra slutningen af 1600-tallet byggedes der kirker i det nordlige Norge og Sverige. I de følgende århundreder søgte præster og missionærer at kristne samerne med alle midler herunder ødelæggelse af deres helligsteder, afbrænding af deres trommer og prygl og bøder, hvis de holdt fast i deres traditionelle trosforestillinger. Men det var især i takt med opbygningen af nationalstaterne fra midten af 1800-tallet, at samernes livsform for alvor kom under pres som følge af statslige begrænsninger i deres rettigheder til land, til at følge renernes vandringsveje og opretholdelse af deres kultur. I 1880'erne blev det f.eks. forbudt at bruge samisk sprog i skolerne i Norge, en politik som i praksis opretholdtes til 1963. Den håndhævedes strengt. Børn, som blev grebet i at tale samisk sammen på kostskolerne, fik f.eks. ikke lov at rejse hjem til familien i sommerferien. Det oplevede den samiske sprogprofessor Ole Henrik Magga i 1950'erne, fortalte han mig. Han blev første formand for Sametinget i Norge og i 2002 formand for FN's Permanente Forum for Oprindelige Folk.²

Det var derfor intet under, at samernes utilfredshed gradvist voksede og at kampen for at bevare egen kultur og egne rettigheder til det land, de havde beboet i århundreder, tog form fra begyndelsen af 1800-tallet.

Skolehytten i Karesuando var bygget som en stor *kåte* af tørv. Lys var der ikke meget af. Her lærte Könkämä- og Lainiovouma-samernes børn at læse og fik bibelhistorie. Fotograferet af Bernatzik i 1934. Hugo Adolf Bernatzik: *Lapland*. Constable & Co. Ltd., London 1938.

I Sverige blev bevægelsen næret af de voldsomme indskrænkninger i deres rettigheder til land og vandringsveje for renerne, medens modstanden i Norge især i høj grad var en reaktion på regeringens politik om fornorskning og assimilering. Problemerne har været specielt voldsomme for Könkämä- og Lainiovouma-samerne, som Nic rejste blandt. I 1852 lukkede russerne den norsk-finske grænse for norske statsborgere, og i perioden 1853-71 flyttede 69 familier med deres rener derfor fra Norge

til Karesuando og blev svenske statsborgere. Da unionen mellem Norge og Sverige opløstes i 1905 blev samernes frie vandring med renflokkene over grænsen imidlertid et stridsspørgsmål, ikke mindst affødt af bøndernes ønske om at begrænse renflokkenes græsning. Hen over hovedet på samerne aftalte de to lande en rendriftskonvention i 1919, som bl.a. indebar, at 20.000 rener ikke længere måtte krydse grænsen, og at 17.000 af disse blev tvangsslagtet. Mange familier fik derved med et slag berøvet deres nomadiske livsgrundlag og var tvunget til at blive bofaste. Andre blev i perioden frem til 1937 forflyttet til Jokkmokk i Midtsverige med deres godt 3000 rener. Dette bragte dem i splid med de derboende samer, som har en mere intensiv rendrift.

I årene efter krigen levede mange samer i dyb fattigdom, og utilfredsheden med både svensk og norsk politik og generelle behandling af samerne som en anden klasses borgere eskalerede og gik i udbrud i forbindelse med bygningen af et stort norsk kraftværk ved Alta-Karasjok. I Norge medførte de stærke protester gradvist en forbedring af samernes retsstilling (1984), oprettelse af et Sameting i Karasjok i 1989 m.m. Senest gav indførelse af Finmarksloven i 2005 samerne medbestemmelse over land og ressourcer i deres områder. Der er også sket forbedringer i samernes retsstilling i Sverige og Finland, og i alle tre lande findes nu et sameting eller sameparlament med en vis indflydelse. Men diskrimineringen er stadig markant ifølge samerne, som derfor har været stærkt aktive i arbejdet med at få vedtaget FN's Deklaration om Oprindelige Folks Rettigheder. Denne milepæl i samernes og andre oprindelige folks kamp for deres rettigheder blev vedtaget den 13. september 2007, og den giver endelig disse et universelt instrument i hænde med minimumsstandarder for deres rettigheder. Det er dette samerne nu henholder sig til igen og igen i deres fortsatte kamp for at beholde deres livsform, sprog og kultur.